

פרופ' צבי יעבץ

יהודי צ'רנוביץ לפני הגירוש לטרנסניסטריה

בהמשך לחוזה ריבנטרופ-מולוטוב השתלטה ברית המועצות על צפון בוקובינה בטענה, שהאוכלוסייה האוקראינית מהווה שם רוב. ב-28 ביוני 1940, בשעה שלוש אחר הצהריים, ראיתי לראשונה טנקים סובייטיים בצ'רנוביץ. יום לפני כן נודע לנו, כי הסובייטים הגישו לממשלת רומניה אולטימטום ויעצו להם להתפנות ללא התנגדות מזוינת. גם היטלר יעץ לרומנים לא להילחם, וברוח זו התקבלה החלטה ב"מועצת המלך". ברחוב היהודי של צ'רנוביץ פשטה הידיעה עוד ב-27 ביוני, וכשהרומנים החלו לנוס מן העיר כל עוד נפשם בם, התעללו בחורים יהודים (לא רבים) בקצינים הרומנים האלגנטיים וקרעו להם את הדרגות. סבי המנוח העיר אז: "אנחנו עוד נשלם על התנהגות טיפשית זו ביוקר". והצדק היה עימו. כשנה לאחר מכן – ב-5 ביולי 1941 – נכנס הצבא הרומני לצ'רנוביץ והשתמש בטענה זו להצדקת הפוגרום, שנערך ביהודים ב-6 וב-7 ביולי. לשווא התחננו ראשי הקהילה היהודית בפני הכובשים הרומנים והבהירו להם, כי בשעת נסיגתם, כשנה לפני כן, לא נהגו, אומנם, יהודים אחדים כשורה, אבל עובדה היא שאף רומני לא נהרג או נפצע, וכי אין שום הצדקה לרצוח תוך יומיים כ-3000 יהודים חפים מפשע.

אני הייתי עד ראייה לתופעות אלה, ועל כך אספר בקצרה: נתפסתי על-ידי קבוצת חיילים רומנים ליד ביתי והוכרחתי לנקות את הלכלוך הנורא, שהצטבר בקסרקטין רוסי נטוש. לידי עבד צעיר יהודי, שלמד איתי בגימנסיה הרומנית לפני 1940. הוא היה מבוגר ממני וקראו לו אלי שניידר. הוא לחש לי באוזן, כי רב הסמל הרומני, שפיקח על עבודתנו בקסרקטין, אמר לו במפורש, כי מיד לאחר סיום עבודות הניקיון יוציאו את כולנו להורג. אבל רב הסמל היה בשעתו פועל בכית החרושת של אביו של שניידר וזכר, כי נהגו להתייחס אליו ביושר ובהגינות. לכן הבטיח לאלי כי יעזור לו לברוח. הוא נתן בידו שני דליים ריקים ושלח אותו להביא מים מן המשאבה הקרובה. אלי שאל אותו, אם מותר לו לקחת איתו עוד חבר - והרומני הסכים. גם אני קיבלתי כך דליים, ובליווי של חייל חמוש יצאנו. אני הובלתי אותם למשאבה בגן הציבורי המפורסם של צ'רנוביץ (Der Volksgarten) ומילאתי את הדליים. לפתע שמעתי

את קולו של חברי אלי ביידיש: "אנטלויף לינקס", זאת אומרת: ברח שמאלה. מובן, שברחתי כל עוד נפשי בי, אך מרוב פחד לא זרקתי את הדליים המלאים ורצתי דרך סמטאות שהיו מוכרות לי היטב, עד לביתי ב-Liliengasse. החייל ששמר עלינו ירה פעמים אחדות. אני לא נפגעת, אך נדמה היה לי שחברי אלי נפגעו. האמת היא שהוא חשב כי אני נפגעת וסיפר על כך להוריו (כי גם הוא הגיע בשלום לביתו). כארבעים שנה לאחר האירוע הזה נפגשנו בקאראקאס אשר בוונצואלה – ושם חגגנו את נס הישרדותנו.

הצרות האמיתיות החלו כיומיים-שלושה לאחר מכן, כאשר אט-אט החלו להיוודע שמות הנרצחים – ביניהם היו גם הרב הראשי, הרב אברהם מארק, ואנשי-שם אחרים. לא ניתן לנו להקדיש זמן רב לזכרם. בית הכנסת המרכזי (Der Tempel) הועלה באש, יהודים הוכו ברחובות הראשיים של העיר ונרצחו ללא הבחנה בשכונות העניות יותר בעיר התחתית, במיוחד בפרוורים קלוקוצ'קה (Clocucica) וקאליצ'אנקה (Caliceanca). במלון האלגנטי ביותר בצ'רנוביץ – Der Schwarze Adler – התמקמו מפקדות הגסטפו וה-SS (באיזור שלנו פעלה ה-Einstzgruppe D) ואין ספק, כי הפקודות לרציחות ניתנו שם. אבל הרומנים ביצעו את זממם בנאמנות ובהתלהבות, ושדדו במיוחד את שעוני קרבנותיהם. מדי בוקר נתפסו יהודים בכל רחבי העיר ונלקחו בקבוצות לביצוע עבודות כפייה שונות (כגון הקמה מחדש של הגשרים שפוצצו על-ידי הרוסים לפני נסיגתם, שיפוץ בניינים, שנפגעו על-ידי הפצצות, תיקון כבישים וכו'). יהודים עבדו עד 4 אחה"צ – ומיהרו כל אחד לביתו, שהרי יהודי שנתפס ברחוב אחרי השעה 5 בערב נורה במקום. תחילה נעזרו הרומנים במנהלי הבתים ה-Hausmeister, שבלעדיהם קשה היה לזהות יהודים. אך חיש מהר הונהג "אות הקלון" – משולש צהוב או סתם כתם צהוב, שהודבק לדש בגדם של כל יהודי ויהודייה, ועונשים כבדים הוטלו על אלה שהתחמקו מזיהוי כפוי זה. אסור היה ליהודים להחזיק מכשיר רדיו בבתיהם, ולכן היו תלויים כולם בהודעות הרשמיות, שפורסמו בעיתונות הרומנית המצונזרת. חרושת השמועות והרכילויות עשו שמות ברחוב היהודי, והבודדים שהסתכנו והיו מאזינים ל-B.B.C בשפה הגרמנית הפכו לגיבורי השכונה, מפני שרק הם יכלו למסור אינפורמציה מהימנה על הנעשה בחזית המלחמה. הידיעות לא היו מעודדות, כי גם ב-B.B.C סיפרו ללא כחל ושרק על הנצחונות הגדולים של הצבא הגרמני בערבות רוסיה. הידיעות על נפילת

אודסה (שאת רוב יהודיה רצחו הרומנים, ולא הגרמנים), מינסק, קייב, חארקוב ודנייפר פטרובסק גרמו לייאוש, והתרברבותם של היטלר ומרעיו, כי המלחמה ברוסיה תיגמר בקרוב עם כיבוש מוסקבה ולנינגרד, לא נראתה רחוקה מן האמת המרה. אבל בשטיבל"ך ובבתי הכנסת הקטנים ניסו הפרשנים לעודד את רוחם של המיואשים והבטיחו להם, כי עם בוא החורף ישתנה הכול, והיטלר ינוצח ברוסיה כמו קרל השביעי במאה ה-18 ונפוליאון במאה ה-19. אלא שליהודי צ'רנוביץ לא ניתן ליהנות מבוא החורף.

ב-11 באוקטובר הוקם הגטו. כ-50,000 יהודים נדחסו לרחובות מעטים, ולפעמים התגוררו כ-30 נפש בדירה קטנה של שני חדרים. גם סבל זה לא נמשך זמן רב. בהושענא רבה של אותו סתיו החלו הגירושים לטרנסניסטריה. איש לא ידע מה משמעות הגירוש הזה. ראשי הקהילה שוכנעו, כי היהודים יובאו למחנות עבודה ומי שיגיע לשם בעוד מועד, יזכה גם לדירה טובה יותר. יהודים רבים האמינו והתנדבו למשלוח הראשון. בראש המגורשים צעדו הרבנים, וכשאחד משכניי זיהה את הרבי מבויאן בראש אחד הטורים, שצעדו לכיוון תחנת הרכבת, רץ לחדרו, אסף את בני משפחתו ואת מיטלטליו והצטרף מרצונו החופשי למגורשים.

המצב היה שונה לחלוטין בקרב חברי תנועת "הנוער הציוני". "השומר הצעיר", "גורדוניה" ו"דרור" נחלשו מאוד בגין הגליית מנהיגיהן על-ידי הסובייטים, ודי אם אזכיר רק את שמותיהם של אברשה גימפליין, של מקס מלר ושל יהודה ואסר (הראשון נפטר בסיביר, שני האחרונים ניצלו ועלו ארצה בסוף מלחמת העולם השנייה). בראש תנועת "הנוער הציוני" עמדו ארבעה צעירים בגיל 20 בערך – טובי הולצהאקר, ליאו רוזנשטוק, איזיו ואדברג והערשל אהרליך. הם קיבלו הוראות מן ההנהגה הארצית בבוקרסט, אשר בראשה עמדו איזיו הרצוג (לימים יצחק ארצי ז"ל) וברל שיבר. הם הפיצו בקרב חברינו את האינפורמציה הנכונה, כי "טרנסניסטריה" אינה "מחנה עבודה", אלא "מחנה השמדה", אי לכך יש לעשות כל מאמץ ולהתחמק מגירוש! לכן התקבלה הסיסמה בגרמנית צ'רנוביצאית: "גיך פעקלען", כלומר לארוז מהר את המיטלטלין ולברוח לרחוב אשר ממנו אינם מגרשים. ראשי הקן – ובמיוחד טובי והערשל – הפעילו מודיעין, והם יכלו להודיע לנו לפחות יום מראש על הסכנה הצפויה – ואנחנו עברנו דירה. "זקני הציונים" – ובלשוננו: "די פיפיקעס" – כעסו על טובי על שעורר פאניקה

ברחוב היהודי, אבל לבסוף השתכנעו, כי הצדק היה עימו. התוצאה היתה
מרשימה: מרבית חברי הקן של הנוער הציוני ניצלו מגירוש. אלה שגורשו לא
חזרו, ובראשם אחד מעמודי התווך של הקן – פרדי ברייטנר.